

Меленець Л. І.,
викладач кафедри методики та психології
дошкільної і початкової освіти
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

КОСТЯНТИН УШИНСЬКИЙ ПРО ІДЕЮ ДИТЯЧИХ САДКІВ У “ЗАГАЛЬНІЙ СКАРБНИЦІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАДБАНЬ ЛЮДСТВА”

У публікації висвітлено дослідження Костянтином Ушинським певного кола соціально-педагогічних проблем організації перших дитячих садків, шкіл для малолітніх у західноєвропейських країнах, зокрема Німеччині та Швейцарії, а також систему виховання в них; звернено увагу на ставлення відомого вченого до цього явища.

Ключові слова: дитячі садки, школи для малолітніх, система виховання, ігри Фребеля, “садівниці”.

На початку ХІХ ст. в умовах реформування дошкільної освіти педагогічна спадщина основоположника вітчизняної педагогіки Костянтина Дмитровича Ушинського не тільки не втрачає своєї актуальності і життєвості, а й потребує подальшого глибинного вивчення і використання. Проблемам висвітлення різних аспектів виховання дитини дошкільного віку у педагогічній спадщині К. Ушинського присвячені статті І. Кардаш, О. Кіскіної, Т. Сорочан, О. Трифонової, В. Харченко та ін. [2; 8]. В. Пікінер вивчено, систематизовано і узагальнено педагогічні погляди К. Ушинського з навчання і виховання дітей дошкільного віку, визначено місце та педагогічні умови ефективного використання його лінгводидактичної спадщини в сучасній практиці дошкільного навчального закладу [4].

Особливої уваги заслуговують погляди великого мислителя К. Ушинського на сутність такого поняття як “дитячий садок”. Відгуки,

критичні зауваження, думки педагога щодо дошкільних закладів ми знаходимо у окремому розділі статті “Отчет командированного для осмотра заграничных женских учебных заведений коллежского советника К. Ушинского”, який називається “Детские сады” [6, с. 307-310]. Враженнями про педагогічні умови навчання дівчаток віком 3-6 років у швейцарській школі для малолітніх (Klein-Kinderschulen) вчений поділився у статті “Педагогическая поездка по Швейцарии” [7, с. 122-217]. Певні питання, щодо відвідування шкіл дітьми 4-6 років різного соціального статусу, що “пробудилися” у дослідника при погляді на “непедагогічні явища в такій педагогічній країні”, як Німеччина, були поставлені у статті “Одна из темных сторон германского воспитания” [5, с. 223-232].

Метою цієї публікації є прагнення висвітлити дослідження Костянтином Ушинським певного кола соціально-педагогічних проблем організації дитячих садків, шкіл для малолітніх у західноєвропейських країнах та звернути увагу на ставлення відомого вченого до цього явища.

Ми поділяємо думку російського педагога українського походження про те що, “історична точка зору чи найбільш правильна при огляді навчальних закладів кожного народу” [7, с. 122]. Звернемося до історичної “колиски” сучасних дошкільних навчальних закладів очима засновника педагогічної науки в Росії – Костянтина Ушинського.

Незаперечним є той факт, що прообразом нинішніх дитячих садків стали заклади для дітей дошкільного віку, заклади, що слідували принципу виховання в колективі. Видатний німецький педагог Фрідріх Вільгельм Фребель (1782-1852) у 1840 році вперше вжив назву “дитячий сад” та виклав питання теорії і практики дошкільного виховання у багатьох працях: “Виховання людини”, “Материнські і пестливі пісні”, “Сто пісень до ігор в м'яч, що практикувалися в дитячому садку в Бланкенбурзі”.

1840 рік став знаменним і для Костянтина Ушинського. Випускник “бідної повітової гімназії маленького містечка Малоросії Новгорода-Сіверського” вибрав для подальшого навчання “віддалений університет –

Московський. Чому? – складно вирішити. Якась невимовна чарівність приховувалася ... в слові Москва”, – згадував учений прийняті у шістнадцятирічному віці рішення щодо подальшого навчання [1, с. 13-14]. Через 20 років, здійснюючи поїздку по Німеччині і Швейцарії, де у ХІХ ст. у різних місцях з’являлися перші дитячі садки, писав про “явище нове, яке, як і всяке нове явище, викликає дві вкрай протилежні думки, а істина, як і завжди, лежить посередині” [6, с. 308].

К. Ушинський привертає увагу громадськості як до прихильників, так і противників дитячих садків. Перші “бачать у них початок досконалого перевороту в педагогіці і вважають Фребеля батьком майбутнього і єдино правильного мистецтва виховання; вони очікують від дитячих садків ні більше ні менше, як перетворення людського роду. Противники дитячих садків, навпаки, бачать у них установу не тільки марну, а й надзвичайно шкідливу, що насильно вривається у вільне життя дитини, таку, що систематизує і механізує це життя, а тому пригнічує природний розвиток дитини. Дитина не грає і не мріє, як їй хочеться, а йде по вузькій, штучно придуманій системі, і розвиток її тому йде набагато гірше, ніж розвиток дитини, абсолютно наданій собі” [6, с. 308].

Костянтин Дмитрович не був упередженим противником або захисником дитячих садків. Проте, не виявив байдужості та у 60-х роках ХІХ ст. здійснив їх огляд з “метою самому дізнатися правду і прийшов до того переконання, що ідея дитячих садів, як і всяка нова педагогічна ідея, занадто роздута, що їй надано занадто багато важливості, що на неї звалено занадто багато очікувань; але що в ній є зерно правди, яке, з плином часу очистившись від свого лушпиння, ляже в загальну скарбницю педагогічних надбань людства, тобто і з цією ідеєю станеться те ж, що і з іншими педагогічними ідеями, як наприклад, з ідеєю взаємного навчання, ... ідеєю наочності”. У які тільки крайності не вдавалися противники і захисники всіх цих ідей! У чому тільки не звинувачували їх перші! Яких тільки чудес не очікували від них другі, зазначає автор. Чудес “не відбулося, а сталося те, що

від кожної з цих ідей залишилося по зерну істини і що ці зерна, увійшовши в мистецтво виховання, далеко просунули його вперед” [6, с. 308].

Російський педагог припустив, що теж саме буде і з ідеєю Фребеля. Безперечно заслугу якого вбачав у тому, що він перший звернув увагу на розвиток дітей молодшого віку, на їх характер, прагнення, схильності, глянув на дитяче життя як на життя відносно повне, законні потреби якого повинні задовольняти дорослі. Педагоги часто забували, пише К. Ушинський, що “дитина не тільки готується жити, але що вона вже живе і що це життя має свої права і свої потреби, але так як у житті дитини гра становить теж саме, що для дорослої людини всяка, так звана серйозна діяльність, то природно, що Фребель звернув переважну увагу на ігри дітей” [6, с. 308].

Костянтин Дмитрович висловив певну критику в бік фребелівських ігор, вважаючи, що німецький педагог занадто систематизував, дидактизував їх і придумано такі, в яких багато штучного й мало дитячого. Фребель вчинив би краще, вважав дослідник, якби розробив ті дитячі ігри, що придумані вже століттями і в які грає і російський хлопчик, і маленький італієць, і маленький індіанець, в які грали як сучасні діти, так і діти стародавніх греків і римлян. За зауваженням швейцарського педагога Фреліха, ті пісеньки, що написані дуже поганими віршами, здебільшого нудні, натягнуті, можуть псувати смак дитини, адже мораль в піснях нічому не може навчити п'ятирічних дітей. К. Ушинський запевняв, що дитячі ігри ще чекають свого історика, а звернення уваги на народні ігри, розроблення цього багатого джерела, організація їх і створення з них чудового і могутнього виховного засобу – завдання майбутньої педагогіки [6, с. 308-309].

Проте в іграх Фребеля (придуманих або зібраних ним) К. Ушинський вбачав і багато достоїнств, а в руках хорошої наставниці, що інстинктивно розуміє потреби дитячої природи і вміє задовольняти їх, для якої головне не система Фребеля, а самі діти, вважав, що ігри приносять багато користі. Таких наставниць у той час було небагато, і самі фребелівці зізнавалися, що

їх дуже мало, тому цим і намагалися виправдати неуспіх дитячих садків у багатьох містах [6, с. 309].

К. Ушинський здійснив огляд зразкового дитячого садка в Берліні найбільш полум'яної послідовниці Фребеля і його безпосередньої учениці баронеси Марнгольц, що присвятила все своє життя і все своє майно ідеї дитячих садків. Баронеса читала у них лекції дівчатам і жінкам, охочим вступити в дитячі садівниці, серед яких навчалися і троє російських дівчат, вона справляла сильне враження на своїх слухачок умінням говорити, розумом та ентузіазмом. Російський педагог відвідав і чудово влаштований дитячий садок пані Марбах, незрівнянно вищого рівня усіх тих, які тільки йому вдавалося бачити в інших містах, де часто, виходячи з притулку, педагог виносив тільки одне співчуття до дітей [6, с. 309].

Проте Костянтин Дмитрович констатував, що дитячі притулки слід суворо відрізняти від дитячих садків. Дитячі притулки, пише автор – це сумна необхідність; дитячі садки – бажана, але малодоступна розкіш. Дійсно, бажано було б, щоб діти у віці від 4 до 7 років (педагог рішуче не допускав можливості залишення дитиною віком до 4-х років сімейного середовища без крайньої необхідності) сходилися разом пограти розумно і в такі ігри, що позитивно розвивали б здібності. У такому садку діти привчалися б до громадськості, в ньому згладжувалися б незграбності їх характерів, що дуже важливо, вони навчалися б поступатися і допомагати один одному, любити порядок, гармонію в звуках, кольорах, фігурах, рухах, у словах і вчинках, діти звикли б грати разом. Ще добре було б, щоб цими іграми керувала наставниця, що володіє педагогічним талантом, щоб вона була добра й лагідна, але в той же час з твердим характером, яка б за покликом присвятила себе дітям цього віку і, мабуть, вивчила все, що потрібно знати для того, щоб зайняти їх [6, с. 310]. Така чудова садівниця з селища Корнталь, що неподалік від Штутгарта, проста жінка, що по костюму і манерам нагадувала російську кухарку, дуже здивувала дослідника своїми педагогічними знаннями. Але таких жінок в той час не можна було знайти багато і не можна

навіть підготувати в жодному закладі, - вважав К. Ушинський. “Педагогіка не наука, а мистецтво і, як будь-яке мистецтво, вимагає вродженого таланту. На щастя, педагогічні таланти не так рідкісні, як інші, але для дитячої садівниці потрібно величезний педагогічний талант, який попадається рідко” [6, с. 310].

Такими талановитими педагогами-садівницями була наповнена бернська школа для малолітніх дітей (Einwohner-Madchenschule), де виховувалося 40 дівчаток віком від 3 до 6 років включно. Школу під дирекцією відомого педагога Фреліха, яку відвідав К. Ушинський, перебуваючи у Швейцарії, педагог назвав “самим чудовим педагогічним явищем у Берні” [7, с. 148]. У школі для малолітніх організувалися такі заняття як :релігія, вправляння почуттів, розповіді за картинами, практичні вправи, що готували до читання та письма, рахунок від 1 до 10, уроки малювання, спів, рукоділля, гімнастика і гімнастичні ігри [7, с. 158 -162]. У школі Фреліха не вчать, завважував педагог, а грають, – “граючи, розвиваються, вивчаються проводити пряму лінійку, трошки малювати, трошки читати і писати; але головне, привчаються говорити ...” [7, с. 156].

На думку К. Ушинського, такий дитячий садок влаштувати “можливо тільки для людей багатих, у столицях і великих містах” [6, с. 310]. Відвідуючи притулки та школи для малолітніх (Klein-Kinderschulen) він знаходив їх не тільки повними, але навіть переповненими, і хоча багато з них було влаштовано педагогічно, вчений не бачив жодного закладу, що змусив би його забути про те, що справжнє місце для дітей дошкільного віку – в сім’ї [5, с. 224]. Розуміючи необхідність притулків і малолітніх шкіл для дітей тих батьків, що цілий день зайняті роботою і, можливо, працюють поза домом, у російського педагога природно пробуджувалися питання, чому діти 4-6 років йдуть шукати в школі правильного нагляду, а німецькі матері відмовляються від насолоди первісного вчення [5, с. 223].

Існує думка, що самим щасливим є дитинство, проведене саме в Німеччині, не даремно “винахід” дитячих садків (Kindergarten) – це заслуга

німців. У сучасних дошкільних закладах Західної Європи заняття проводяться виключно в ігровій формі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій і спрямовані перш за все на розвиток мови, правове виховання та соціалізацію [3]. Говорячи словами К. Ушинського, де можна влаштувати такий сад, там маємо його влаштувати якомога скоріше [6, с. 310].

Життя продиктувало свої правила: система дитячих садів призначена як для первинної соціалізації дітей, навчання їх навичкам спілкування з однолітками, так і для масового, загальнодоступного вирішення проблеми зайнятості їх батьків не залежно від їх місця проживання та соціального статусу.

Джерела:

1. Константин Дмитриевич Ушинский (1824-1871) [Текст] : жизнь и деятельность в портретах, иллюстрациях и документах / Сост. М. С. Гриценко, К. : Вища школа, 1974, – 123 с. : ил. : портр.
2. Міжнародна науково-практична конференція “К. Д. Ушинський і сучасність: пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти” (21-22 жовтня 2004) / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського / Доповіді. У 2 т. – Одеса, 2004.
3. Нагирняк А. О дошкольном образовании в Германии [Електронний ресурс] / Алиса Нагирняк // Режим доступу: <http://sadik.ua/publ/zarubezhe/o-doshkolnom-obrazovanii-v-germanii>.
4. Пікінер В. А. Развитие педагогических идей К. Д. Ушинского у практики сучасного дошкільного закладу [Текст] : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.08 / Пікінер В. А. ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2008. – 245 с. – Дод.: с. 220-245. – Бібліогр.: с. 197-219.
5. Ушинский К. Д. Одна из темных сторон германского воспитания / К. Д. Ушинский // Педагогические сочинения: В 6 т. – Т. 2. Сост. С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – 496 с. : ил. – С. 223-232.

6. Ушинский К. Д. Отчет командированного для осмотра заграничных женских учебных заведений коллежского советника К. Д. Ушинского / К. Д. Ушинский // Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 2. Сост. С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – 496 с. : ил. – С. 283-347.

7. Ушинский К. Д. Педагогическая поездка по Швейцарии / К. Д. Ушинский // Педагогические сочинения: В 6 т. – Т. 2. Сост. С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – 496 с. : ил. – С. 122-217.

8. Харченко В. П. Проблеми дошкільного виховання у творчій спадщині К. Д. Ушинського [Текст] / В. П. Харченко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка ; гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2008. – Вип. 56. – С. 58-60. – (Серія: Педагогічні науки).

В публикации освещены исследования Константином Ушинским определенного круга социально-педагогических проблем организации первых детских садов, школ для малолетних в западноевропейских странах, в частности Германии и Швейцарии, так же систему воспитания в них; обращено внимание на отношение известного ученого к этому явлению.

Ключевые слова: *детские сады, школы для малолетних, система воспитания, игры Фребеля, “садовницы”.*

The publication highlights research made by Constantine Ushinsky of a certain range of social and educational problems of the organization of the first kindergartens, schools for juveniles in Western European countries, in particular Germany and Switzerland, the system of education in them, drawn attention to the attitude of the famous scientists to this phenomenon.

Key words: *kindergartens, school for juvenile, system of education, games of Froebel.*